

Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2008

Campagne tegen Wapenhandel, november 2009

Frank Slijper

Deze analyse is een uitgave van de Campagne tegen Wapenhandel en werd mede mogelijk gemaakt dankzij financiële ondersteuning van IKV-Pax Christi en Oxfam Novib.

Colofon

Auteur: Frank Slijper

Eindredactie: Wendela de Vries

Uitgave: november 2009

Bij de coverfoto: Nederland levert 'MidLifeUpdate-kits' voor Pakistaanse F-16's

Foto: Emin Findikli

Campagne tegen Wapenhandel

Anna Spenglerstraat 71

1054 NH Amsterdam

T/F: 020-6164684

info@stopwapenhandel.org

www.stopwapenhandel.org

Triodosbank rek.nr. 39.04.07.380

Inhoud

	pag.
Overzicht Nederlandse wapenexport 2008	4
Inleiding	5
1. Nederlandse wapenhandel in perspectief	6
2. Wapenexporten per land	11
3. Doorvoer	16
4. Internationale materieelprojecten	21
5. Dual-use	24
6. Overig	27
7. Concluderend	29

Overzicht Nederlandse wapenexport 2008

- De waarde van de Nederlandse wapenexport stijgt in 2008 tot **recordhoogte: 1,26 miljard euro**.
- Ook op langere termijn bekeken stijgt de omvang van de Nederlandse wapenexport, van ongeveer 500 miljoen euro rond het begin van deze eeuw naar gemiddeld ruim een miljard euro sinds 2003. Alles wijst erop dat dit hoge niveau de komende jaren gehandhaafd blijft.
- De omvangrijkste exporten bestaan uit afgestoten defensiematerieel (Leopard tanks, fregatten); nieuwbouw marineschepen; delen voor gevechtsvliegtuigen en –helikopters; alsook de verkoop van radarsystemen.
- De grootste vergunning, ter waarde van 278 miljoen euro, is voor de uitvoer naar **Indonesië** van twee korvetten, gebouwd bij De Schelde. Samen met een vergunning voor bijbehorende radarvuurleiding is Indonesië de tweede exportbestemming van 2008, goed voor in totaal 316 miljoen euro. De **afgelopen tien jaar** is deze ontwikkelingspartner na de VS, Duitsland en Griekenland de vierde grootste klant van Nederlandse wapens, goed voor in totaal **655 miljoen euro**.
- **Portugal** is in 2008 de belangrijkste afzetmarkt. Defensie verkoopt het land voor 319 miljoen euro twee tweedehands fregatten en 37 tweedehands Leopard tanks.
- **Canada** spekt de defensiekas met ruim 91 miljoen euro voor overtollige Leopards die het inzet in Afghanistan.
- Ondanks de explosieve situatie in **Pakistan** kan dit land voor 4 miljoen euro Nederlandse apparatuur kopen om F-16 gevechtsvliegtuigen een ‘midlife update’ te geven. In 2009 bombarderen Pakistaanse F-16s de regio Waziristan in een poging het gebied onder controle te krijgen. Meer dan 100.000 burgers slaan op de vlucht.
- Andere opmerkelijke wapenexportvergunningen zijn verstrekt voor:
  - **Turkije**, dat voor 21 miljoen euro vooral radarapparatuur koopt.
  - nachtkijkers t.w.v. 15 miljoen euro voor **Oekraïne**, betaald door de Europese Commissie.
  - een order van 12 miljoen euro uit **Brunei** voor radarvuurleidingssystemen.
  - duikbootonderdelen t.w.v. 9 miljoen euro voor **Taiwan**.
  - onderdelen voor militaire NH-90 helikopters voor **Oman**. Een vergunning t.w.v. 3,5 miljoen euro volgt op eerdere miljoenenorders de afgelopen jaren.
  - militaire communicatiesystemen en simulatieapparatuur voor **Saedi-Arabië** t.w.v. 2 miljoen euro. Het zeer repressieve regime is een belangrijk afzetgebied van Nederlandse wapens.
- Nederland is ook een distributieland als het gaat om wapens. Opvallende wapenvrachten die via Schiphol of Rotterdam worden doorgevoerd:
  - Aan de vooravond van de oorlog met Rusland vliegen 8,2 miljoen vuurwapenpatronen vanuit de VS via Schiphol naar **Georgië**.
  - Vanuit Tsjechië gaan een militaire helikopter en 20.000 geweren naar **Sri Lanka**, dat kort daarna een vernietigend offensief tegen Tamil rebellen start.
  - Honderden zendingen Amerikaanse wapens afkomstig uit of op weg naar **Irak** of **Afghanistan** passeren Schiphol.
- Dual-use (zowel civiel als militair) geclassificeerde optische apparatuur wordt geleverd aan de legers van **Zuid-Korea** (ruim 13 miljoen euro), **India** (3,7 mln), **Marokko** (3,1 mln), **Thailand** (1,9 mln) en **China** (1,4 mln). Voor ruim 1 miljoen euro koopt **Libië** een eveneens dual-use aangemerkte rondzoekradar, de eerste militaire order uit dat land in decennia.

Inleiding

Voor u ligt de ‘Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen’ van de Campagne tegen Wapenhandel. Sinds 2005 publiceren wij jaarlijks dit kritisch overzicht van de Nederlandse wapenhandel. Hierin geven we inzicht in en commentaar op de meest recent beschikbare gegevens omtrent de rol van Nederland in de internationale wapenhandel. De analyse is grotendeels gebaseerd op de ruwe overzichten van export- en doorvoervergunningen voor zogeheten strategische goederen, zoals het ministerie van Economische Zaken die op zijn website publiceert.¹ Daarnaast is het een aanvulling op de sinds 1998 verschijnende jaarrapporten wapenexportbeleid van de overheid, die meer de grote lijnen weergeven.²

Onze analyse begint dit jaar met een kort overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse wapenhandel in 2008 (zie vorige pagina).

In het hoofdstuk hierna volgt een algemene beschrijving van de Nederlandse wapenhandel en hoe zich die internationaal verhoudt. Vervolgens zal in hoofdstuk 2 een overzicht per land van opvallende, soms controversiële, wapenuitvoervergunningen, toegelicht aan de hand van de criteria van het wapenexportbeleid. Enkele afzonderlijke hoofdstukken gaan op vergelijkbare wijze vervolgens in op de doorvoer van wapens via Nederland (hoofdstuk 3), de deelname aan internationale defensiematerieelprojecten (hoofdstuk 4), de uitvoer van dual-use goederen (hoofdstuk 5) en overige opmerkelijke zaken (hoofdstuk 6).

---

¹ www.exportcontrole.ez.nl met maandoverzichten onder Militaire goederen, Doorvoer en Dual-Use goederen.

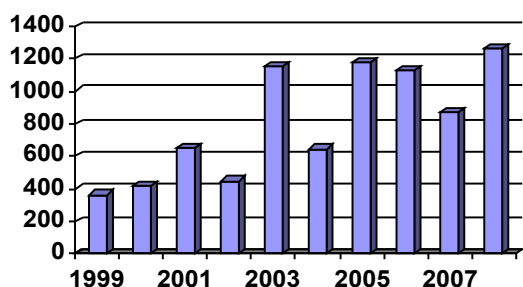
² Zie www.exportcontrole.ez.nl ; onder ‘militaire goederen’ staan daar ‘Jaarrapportages wapenexportbeleid’.

1. Nederlandse wapenhandel in perspectief

Recordjaar tekent stijgende trend

Het jaar 2008 was een recordjaar voor de Nederlandse wapenexport. Voor een niet eerder vertoonde waarde van in totaal 1.258 miljoen euro verleende de Nederlandse overheid uitvoervergunningen.³ Deze uitschieter naar boven past in een tendens van stijgende wapenexporten. Nadat gedurende de jaren negentig tot aan 2003 de exportwaarde zelden boven de vijfhonderd miljoen euro uitkwam, is die sindsdien gegroeid tot gemiddeld ruim een miljard euro.

■ Nederlandse wapenexportvergunningen, 1999-2008
(in miljoenen euro's)

Hoewel de regering de stijgende wapenexporten toeschrijft aan "incidentele verkopen"⁴, leert nader onderzoek dat deze stijging valt toe te schrijven aan twee lange termijn factoren. Allereerst heeft Defensie de afgelopen jaren met de verkoop van ondermeer afgestoten F-16 toestellen (Chili, Jordanië), tanks (Canada, Portugal) en fregatten (Chili, Portugal, België⁵) bovengemiddeld veel geld verdiend. Hoewel de opbrengst van jaar

tot jaar inderdaad fluctueert liggen die tweedehands verkopen al jaren op een hoog niveau en voor de nabije toekomst wordt ook geen structurele daling daarin voorzien.

In de tweede plaats zijn voor het eerst in decennia exportorders voor nieuwbouw marineschepen afgesloten, waarvan de waarde per contract in de vele honderden miljoenen euro's loopt. In de cijfers van de laatste jaren is dat terug te zien in de verkoop door scheepswerf De Schelde⁶ van vier korvetten aan Indonesië, waarvoor vergunningen werden afgegeven in 2006 en 2008. Maar ook dat is geen incidentele order. Voor een in 2008 afgesloten contract met Marokko voor drie fregatten worden uitvoervergunningen waarschijnlijk dit of volgend jaar aangevraagd.

Vanwege die Marokkaanse order, én vanwege recent verkochte overtollige F-16s aan Jordanië en Chili, ligt het in de lijn der verwachtingen dat in 2009 en 2010 de Nederlandse wapenexport het hoge niveau van de afgelopen jaren vasthoudt.

Die verwachting wordt eveneens gestaafd door de goed gevulde orderportefeuille van Thales Nederland, met De Schelde Nederland's belangrijkste wapenproducent. In 2009 sloot het Hengelse bedrijf grote contracten met ondermeer de Verenigde Arabische Emiraten (militaire communicatie voor tanks⁷), Griekenland, Australië en Engeland.⁸

³ Jaarrapportage wapenexportbeleid 2008, Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 22054, nr. 148 (2 oktober 2009)

⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 22054, nr. 146 (12 mei 2009)

⁵ België komt in de wapenexportgegevens overigens niet voor, omdat het BeNeLux verdrag een vrij verkeer van militaire goederen toestaat.

⁶ Meer precies tegenwoordig Damen Schelde Naval Shipbuilding

⁷ zie Luca Bonsignore, "IDEX closes with over \$5 billion in signed contracts", DefPro website, 5 maart 2009 (<http://www.defpro.com/daily/details/257/>); "UAE announces major arms deals at IDEX 2009", Xinhua, 24 februari 2009 (<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90777/90854/6599453.html>)

⁸ zie de persberichten van Thales Nederland op http://www.thalesgroup.com/Countries/Netherlands/News_and_Events/

Op basis van de wapenexportcijfers die de Nederlandse regering jaarlijks publiceert valt het volgende overzicht van de dertig belangrijkste bestemmingen van de afgelopen tien jaar te maken:

Tabel 1.1: Belangrijkste Nederlandse wapenexportbestemmingen (1999-2008)
(vergunningswaarde in miljoenen euro's)

'99- '08	'98- '07	Land	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Totaal 1999-2008
1	(2)	Duitsland	80,86	82,50	49,55	75,35	84,29	88,19	383,89	76,12	70,88	157,05	1.148,68
2	(1)	Verenigde Staten	54,14	94,75	166,13	132,58	237,21	75,35	92,71	63,54	121,52	56,34	1.094,27
3	(3)	Griekenland	8,35	12,39	162,45	46,78	431,66	161,43	3,26	4,11	0,37	6,16	836,96
4	(6)	Indonesië	36,98	2,77	0,32	0,96	5,02	1,22	13,46	278,19	0,07	316,42	655,41
5	(7)	Diverse NAVO- landen/EU+	55,27	30,95	9,16	19,12	1,69	19,83	42,50	41,75	86,62	131,93	438,82
6	(4)	Chili	1,68	0,18	10,80	0,51	0,52	0,55	295,62	98,46	12,22	2,04	422,58
7	(19)	Portugal	1,18	6,53	1,50	0,47	2,47	1,00	81,34		0,61	319,41	414,51
8	(5)	Zuid-Korea	2,86	66,66	34,35	7,96	99,93	114,97	9,75	3,88	2,78	0,99	344,13
9	(9)	Verenigd Koninkrijk	33,67	34,40	22,24	10,69	21,69	21,18	22,62	23,49	41,64	33,12	264,74
10	(10)	Frankrijk	5,13	6,85	6,12	21,89	12,42	56,44	20,27	50,52	47,13	10,84	237,61
11	(11)	Venezuela	1,41		1,77			27,62	7,67	196,42			234,89
12	(12)	Denemarken	11,75	1,18	5,99	0,84	3,54	10,99	1,93	4,30	170,56	15,03	226,11
13	(8)	Turkije	17,43	4,58	6,67	21,83	75,42	3,50	12,42	43,70	2,63	20,91	209,09
14	(17)	Canada	17,02	3,13	19,97	14,03	2,32	2,81	4,79	31,70	3,47	93,57	192,81
15	(14)	Italië	5,04	2,22	2,18	4,99	4,22	21,27	32,49	40,69	23,75	3,02	139,87
16	(13)	Taiwan	8,53	5,67	30,13	38,37	7,19	5,84	21,95	9,59	2,23	8,66	138,16
17	(15)	Oman		0,05	0,02	2,58				20,01	101,23	3,5	127,39
18	(16)	Polen	1,04	0,77	0,77		89,07	0,48	5,31	3,41	0,49		101,34
19	(20)	Spanje	2,63	0,73	3,13	0,95	4,41	2,50	7,02	5,19	67,47	2,42	96,45
20	(18)	Noorwegen	1,04	1,18	71,33	1,05	5,27	0,33	6,60	2,09	4,89	2,13	95,91
21	(23)	Zweden	1,23	3,31	1,81	2,70	4,07	3,98	9,73	2,88	23,05	20,51	73,27
22	(21)	Egypte	0,82	1,23	0,14			0,03	40,36	0,29	14,69	3,39	60,95
23	(22)	Letland								57,04	0,08	0,16	57,28
24	(28)	Japan		5,13	0,14	0,02	1,53	5,55	14,11	3,82	7,78	11,05	49,13
25	(25)	India			1,36	0,10	8,72	0,39	5,00	5,30	21,89	1,47	44,23
26	(24)	Zwitserland	4,99	12,75	8,44	5,61	3,68	2,19	0,21	0,58	4,20	0,84	43,49
27	(26)	Finland	0,32	0,36	3,08	0,55	1,39	0,75	2,57	30,25	1,97	0,65	41,89
28	(29)	Saoedi-Arabië				20,98	0,78			0,01	7,74	1,92	31,43
29	(30)	Thailand	0,64	0,45	5,67	2,32	0,45	0,67	2,80	7,36	5,74	0,67	26,77
30	(-)	Bangladesh		19,74		0,52	2,66	1,17		1,86			25,95
Totaal		alle landen	366	417	651	450	1.151	644	1.175	1.125	874	1.258	8.111

In 2008 hadden - net als in 2007 - twintig vergunningen een waarde van meer dan tien miljoen euro (zie tabel 1.2). Een daarvan komt overigens niet als wapenexport in de boeken. De Oekraïense nachtkijkers zijn weliswaar via tussenkomst van een Nederlands bedrijf geleverd, maar zijn vanuit Duitsland naar de plek van bestemming gereisd. Een vergunning Financieel Verkeer Strategische goederen (FVS) is vereist vanwege de financiële rol van het Nederlandse bedrijf bij de order, maar wordt door de regering niet als export beschouwd.⁹

Ook een vreemde eend in de bijt is de vergunning voor patrouilleschepen van Damen Schelde Naval Shipbuilding, die na bewerking bij een zusterwerf in het Roemeense Galati weer terug naar Nederland gaan;¹⁰ niettemin definieert Den Haag dat wel als wapenexport.

Tabel 1.2: Grootste wapenexportvergunningen 2008 (vergunningen vanaf 10 miljoen euro)

datum afgifte	nr.	goederen omschrijving	bestemming	eindbestemming	herkomst	waarde (€)
16-06-2008	27621414	Korvetten	Indonesië		Nederland	278.148.024
22-09-2008	28144261	Fregatten	Portugal		Nederland	240.000.000
03-12-2008	28305451	Programmatuur en technologie tbv pantservoertuigen	Duitsland		Nederland	100.000.000
21-08-2008	28033451	Leopard II A6 tanks inclusief een opleidingstank	Luxemburg	Portugal	Duitsland	77.587.800
05-02-2008	27553958	Leopard II A6 tanks en Leopard II A4 tanks	Canada		Nederland	65.360.023
22-05-2008	27726933	Patrouilleboten	Roemenië	Nederland	Nederland	60.000.000
06-03-2008	27434193	Delen van radaruurleidingsystemen	Indonesië		Nederland	37.286.000
09-09-2008	28108273	Delen van pantservoertuigen	DK+Zweden		Onbekend	26.400.000
22-10-2008	28212453	Leopard II A4 tanks	Canada		Duitsland	21.850.023
01-10-2008	28180144	Delen van luchtdoelraketten	Duitsland	NAVO	Onbekend	21.028.233
07-05-2008	27717799	Motordelen voor militaire vliegtuigen en helikopters	VS		Nederland	20.000.000
23-05-2008	27760074	Patriot Transmitters	Duitsland		Nederland	17.872.237
25-01-2008	27479286	Rondzoekradarsystemen	Turkije		Nederland	16.000.000
20-06-2008	27756719	Infrarood nachtkijkers	Oekraïne		Duitsland	15.525.552
16-09-2008	28133308	Delen voor NH90 helikopters	EU-landen		Nederland	15.000.000
14-05-2008	27735355	Long range rondzoekradarsysteem	VK		EU-Landen	14.505.702
05-08-2008	28006373	Long range radarsystemen en toebehoren	VK		Nederland	12.707.230
24-06-2008	27768199	Radaruurleidingsystemen	Duitsland	Brunei	Onbekend	12.200.000
25-02-2008	27598684	Delen voor F-16 gevechtsvliegtuigen	VS		Nederland	10.628.437
16-09-2008	28133332	Delen voor F-16 en AH-64 Apache	NAVO+		Nederland	10.065.150

Deze grootste vergunningen vertegenwoordigen gezamenlijk een waarde van ruim een miljard euro, oftewel zo'n tachtig procent van de totale wapenexport in 2008.

⁹ Hoewel deze vergunning door EZ als exportvergunning is opgevoerd (zie <http://www.ez.nl/dsresource?objectid=161598&type=PDF>), meldde de regering in antwoord op Kamervragen dat dit een vergunning Financieel Verkeer Strategische Goederen (FVS) betreft (Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 22054, nr.146, 12 mei 2009). Vanwege de hoge waarde en dus het aanzienlijke belang van de order voor het betrokken bedrijf is de vergunning hier opgenomen.

¹⁰ "Construction Patrol Vessels Begins", Damen Schelde website, 9 december 2008 (<http://www.damennaval.com/nl/news.htm?item=4>)

Naast de eerder gememoreerde verkoop van overtollige fregatten en Leopard tanks aan Portugal en Canada, alsook de export van marineschepen naar Indonesië, vallen grote vergunningen voor radarapparatuur van Thales Nederland op met bestemming Brunei (12 miljoen euro), Turkije (16 miljoen) en het Verenigd Koninkrijk (27 miljoen). Tenslotte springen enkele vergunningen in het oog die zijn afgegeven voor wapenfabrikanten die Nederlandse bedrijven hebben ingeschakeld als toeleverancier. Vooral de bouw van pantservoertuigen in Duitsland, de Apache gevechtshelikopter bij Boeing en de F-16 jachtbommenwerper door Lockheed Martin leveren een aantal Nederlandse bedrijven fikse orders op. Overigens is lang niet altijd duidelijk wat de uiteindelijke bestemming is van die in het buitenland geproduceerde systemen (zie ook het hoofdstuk Internationale materieelprojecten).

Klein land, grote exporteur

In een internationale defensiemarkt die sinds 2002 flink is gegroeid heeft Nederland volgens het in Stockholm gevestigde onderzoeksinstituut SIPRI een vooraanstaande positie weten te handhaven. Over een periode van vijf of tien jaar bekeken blijft Nederland een zesde plek innemen, weliswaar op ruime afstand van de top vijf en vooral de VS en Rusland, maar boven een aantal veel grotere landen. Voor een klein land als Nederland is dat opmerkelijk. Gekeken naar alleen het voorgaande jaar is de vijfde plek van 2006 en 2007 in 2008 verruild voor een zevende plaats.

Tabel 1.3: 's Werelds grootste wapenexporterende landen

(SIPRI Trend Indicator Value)

	1999-2008		2004-2008		2008	
1	VS	70.129	VS	34.901	VS	6.159
2	Rusland	53.540	Rusland	28.536	Rusland	5.953
3	Duitsland	18.192	Duitsland	11.450	Duitsland	2.837
4	Frankrijk	16.300	Frankrijk	9.607	Frankrijk	1.585
5	VK	10.704	VK	5.132	VK	1.075
6	Nederland	5.155	Nederland	3.803	Spanje	623
7	Oekraïne	4.471	Italië	2.761	Nederland	554
8	Italië	4.374	Spanje	2.123	Italië	484
9	China	4.139	Oekraïne	2.083	China	428
10	Zweden	4.122	Zweden	2.012	Israël	410
11	Israël	3.627	Israël	2.007	België	408
12	Spanje	2.484	China	1.908	Zweden	380
13	Canada	2.094	Canada	1.322	Zwitserland	378
14	Zwitserland	1.809	Zwitserland	1.262	Oekraïne	233
15	Wit-Rusland	1.400	België	704	Canada	215

SIPRI hanteert voor deze internationale vergelijking de door haar ontwikkelde Trend Indicator Value, die niet van orderbedragen uitgaat maar van de relatieve waarde van geleverde wapensystemen en bepaalde onderdelen daarvan.¹¹

Daarnaast verzamelt SIPRI ook gegevens van landen die over de financiële omvang van hun wapenexport publiceren. Nadeel van een overzicht hiervan is dat veel landen niet (jaarlijks) rapporteren en dus hierin ontbreken. Maar omdat ontbrekende landen – met name China, Canada, Oekraïne, Wit-Rusland en Polen - minder wapens exporteren dan Nederland is dat niet van invloed op de achtste positie die Nederland daar inneemt (zie tabel 1.4). Opvallend in die lijst is de hoge vierde plaats van Israël, een land dat in de Trend Indicator Value lijst ontbreekt. Dit kan verklaard worden doordat veel van de (sub)systemen die Israël verkoopt buiten de Trend Indicator Value vallen. Ook verdient het land veel aan de modernisering van wapens, wat eveneens buiten de TIV valt.

Tabel 1.4: 's Werelds grootste wapenexporterende landen 1998-2007 (gerapporteerde financiële waarde¹²)

1	VS	142.411
2	Frankrijk	56.683
3	Rusland	54.872
4	Israël	35.126
5	VK	27.488
6	Duitsland	12.866
7	Italië	9.916
8	Nederland	9.242
9	België	9.034
10	Zweden	8.525
11	Spanje	5.072
12	Oostenrijk	5.047
13	Noorwegen	3.284
14	Zuid-Korea	3.002
15	Brazilië	2.528

¹¹ zie http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/data_on_inter_arms_trade_default/background/explanations2_default

¹² Bedragen in miljoenen US \$ tegen constante (2007) prijzen. Bron: SIPRI Yearbook 2009, appendix 7B. Alleen landen waarvoor voor de volledige periode van tien jaar gegevens bekend waren zijn geselecteerd. Verder zijn sommige van de landencijfers gebaseerd op daadwerkelijke exporten, waar anderen, zoals Nederland, de waarde van de afgegeven vergunningen rapporteert.

2. Wapenexporten per land

Wapenexportbeleid

Het huidige Nederlandse wapenexportbeleid is begin jaren '90 vormgegeven en sinds 1998 gebaseerd op een Europese Unie gedragscode voor wapenexporten¹³, die bestaat uit acht criteria die uitgebreid worden toegelicht in een zogenaamde User's Guide.¹⁴ In december 2008 is deze vrijwillige gedragscode omgezet in een juridisch bindend Gemeenschappelijk Standpunt van de Europese Raad.¹⁵ Voor Nederland heeft dit overigens niets veranderd; het betekent alleen dat lidstaten die het Europese wapenexportbeleid nog niet juridisch verankerd hadden in hun wetgeving dit nu moeten doen.¹⁶ Dat geldt vooral voor nieuwe lidstaten.

Voor de export van militaire goederen moet een wapenexportvergunning worden aangevraagd, in Nederland wordt dat geregeld door het ministerie van Economische Zaken. De wapenexportcriteria verplichten EU lidstaten bij de beoordeling van vergunningsaanvragen de volgende aspecten mee te wegen¹⁷:

1. naleving van internationale verplichtingen, met name uitgevaardigde sancties en verdragen inzake non-proliferatie.
2. eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming.
3. de interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten.
4. handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio.
5. de nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan één van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten.
6. het gedrag van het land van eindbestemming ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de houding ten aanzien van terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationale recht.
7. het gevaar dat de goederen een andere dan de opgegeven eindbestemming krijgen, hetzij in het aanschaffende land zelf ofwel via ongewenste heruitvoer.
8. de verenigbaarheid van wapenexporten met de wenselijkheid dat staten met een zo gering mogelijk beslag op mensen en middelen in hun legitieme veiligheids- en defensiebehoeften voorzien.

In de praktijk blijken de criteria de nodige interpretatieruimte over te laten, waardoor ook landen in spanningsgebieden, ontwikkelingslanden of regeringen die het niet zo nauw nemen met mensenrechten, in Europa wapens kunnen kopen.

Dit hoofdstuk laat aan de hand van in 2008 verstrekte uitvoervergunningen zien hoe Nederland flexibel omgaat met de invulling van het wapenexportbeleid. De nadruk ligt vooral op 'problematische' bestemmingen.

¹³ <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/08675r2en8.pdf>

¹⁴ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st09/st09241.en09.pdf>

¹⁵ Council Common Position 2008/944/CFSP of 8 December 2008 defining rules governing control of exports of military technology and equipment (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF>)

¹⁶ zie vraag 29, Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 22054, nr.146 (12 mei 2009)

¹⁷ ontleend aan de Jaarrapportage Wapenexportbeleid 2007 (zie

http://www.ez.nl/Onderwerpen/Internationaal_Ondernemen/Exportcontrole_strategische_goederen/Militaire_goederen/Jaarrapportages_wapenexportbeleid/Jaarrapportage_wapenexportbeleid_2007)

Die keuze is enigszins arbitrair, omdat met recht ook leveranties aan bijvoorbeeld de VS bekritiseerd zouden kunnen worden, zowel vanwege de vele burgerslachtoffers die de Amerikaanse krijgsmacht in Afghanistan maakt, alsook vanwege de talrijke buitenrechtelijke executies van vermeende Taliban of Al Qaeda strijders in Pakistan door raketaanvalen met onbemande vliegtuigen, waarbij verder ook veel burgers sneuvelen.¹⁸ Vanwege directe relaties tussen het geleverde en de oorlogsinzet is Canada hieronder wel opgenomen. In onderstaande tabel is ook de positie van het bestemmingsland op de Human Development Index opgenomen. Deze VN-statistieken bepalen op basis van een serie sociaal-economische factoren de ontwikkelingspositie van een land.¹⁹

Tabel 2.1: **Controversiële bestemmingen in 2008**

(op alfabetische volgorde; bedragen in miljoenen euro's)

bestemming	bedrag	soort wapens	HDI	Toelichting, toetsing wapenexportcriteria
Canada	93,57	Vooral Leopard tanks	4	Van Defensie overgenomen voor inzet in Afghanistan; niet geschikt voor het winnen van 'hearts and minds'. ²⁰
Chili	2,04	Delen van fregatten	44	Chili is 's werelds 11 ^e wapenimporteur, komend van plaats 30 tien jaar eerder. ²¹ Kocht afgelopen decennium voor half miljard euro compleet wapenarsenaal in Nederland en zette toon voor huidige wapenwedloop op het continent. Vooral Peru ziet Chileense bewapening met argusogen aan. Chileens Defensiebudget steeg in tien jaar met 65%. ²²
Egypte	3,39	Nachtzichtapparatuur; radarvuurleiding	123	Relatief kleine orders volgend op grotere leveranties 2005-7. Egypte is een repressief land – incl. een 28 jarige noodtoestand ²³ - Ook een langlopende ontwikkelingsrelatie staat Nederlandse wapenexport niet in de weg.
India	1,47	Radar	134	Na jarenlang embargo wegens kernproeven en gespannen relatie met Pakistan sinds 2003 weer groeimarkt (totaal ruim 44 miljoen euro vergunningen ²⁴) India kent massale armoede,

¹⁸ Zie voor een uitgebreid overzicht: Bill Roggio, "US Predators target the Haqqanis in North Waziristan", Long War Journal website, 20 augustus 2009 (http://www.longwarjournal.org/archives/2009/08/us_predators_target.php)

¹⁹ Ter referentie: in 2007 (het laatst bekende jaar) golden de nummers 1 (Noorwegen) tot en met 83 (Libanon) als (erg) hoogontwikkeld; 84 (Armenië) tot en met 158 (Nigeria) als middengroep en 159 (Togo) tot en met 182 (Niger) als "Low Human Development". Zie voor meer achtergrond en statistieken: <http://hdr.undp.org/en/statistics/>

²⁰ Rupert Pengelley, "Leopard 2 packs a heavyweight punch into Canada's operations in Afghanistan", Jane's International Defence Review, May 2009

²¹ Zie SIPRI Arms Transfers Database (http://armstrade.sipri.org/arms_trade/toplist.php - periodes 2004-2008 en 1994-1998)

²² Zie SIPRI Military Expenditure Database (<http://milexdata.sipri.org/>)

²³ In 2008 "werden duizenden politieke gevangenen vastgehouden in administratieve detentie onder de noodwetgeving, velen van hen al meer dan tien jaar. Marteling en andere vormen van mishandeling waren wijdverbreid." (http://www.amnesty.nl/landen_dossier/5038). Zie ook: "Noodtoestand in Egypte verlengd", AP/Reuters, De Volkskrant, 27 mei 2008 (http://www.volkskrant.nl/buitenland/article541568.ece/Noodtoestand_in_Egypte_verlengd)

²⁴ Daarnaast werd in 2008 voor het eerst in jaren weer een grote vergunning voor dual-use

bestemming	bedrag	soort wapens	HDI	Toelichting, toetsing wapenexportcriteria
				slechte gezondheidszorg ²⁵ en preciaire veiligheidssituatie (incl. kernwapens).
Indonesië	316,42	Twee korvetten; radarvuurleidingsystemen; landinggestel F-16 gevechtsvliegtuig	111	Ondanks een langlopende ontwikkelingsrelatie ²⁶ en grote armoedeproblemen ²⁷ vindt Den Haag 600 miljoen euro wapenverkoop (2006-2008) niet in tegenspraak met criterium 8. Leveranties aan luchtmacht zijn blijkens vergunningen F-16 delen niet langer controversieel voor Den Haag.
Israël	0,31	Sonar kabel; delen van Hawk luchtafweer	27	Nederland staat op kleine schaal directe militaire leveranties toe ondanks mensenrechtenschendingen tegen Palestijnen en recente oorlogen in Libanon en Gaza. ²⁸
Jemen	0,54	Delen van militaire voertuigen	140	Recent offensief 'Verschroeiide Aarde' tegen sjiietische opstandelingen, waarbij regeringstroepen zich schuldig maken aan grootschalig geweld; burgeroorlog dreigt. ²⁹ Leverantie botst daarom met criteria 2 en 3. Militaire steun staat ook haaks op ontwikkelingsrelatie met Jemen, gericht op goed bestuur en mensenrechten. ³⁰
Jordanië	2,76	Nachtzichtapparatuur	96	Voor Special Operations Command. Dictatuur staat bekend om grootschalige mensenrechtenschendingen, waaronder marteling. Verslechterende vrijheid van meningsuiting. ³¹
Libanon	0,65	109 legertrucks	83	Steun Libanese leger in kader Security Sector Reform. ³²
Libië	0	'tijdelijke' vergunningen en	55	Na decennialang wapenembargo mag

nachtzichtapparatuur verleend, waar dat eerder nog als problematisch door Den Haag werd beoordeeld (zie hoofdstuk Dual-use).

²⁵ Volgens Save the Children sterven jaarlijks meer dan 400 duizend baby's in India binnen 24 uur na hun geboorte als gevolg van ondervoeding en makkelijk te voorkomen ziekten als longontsteking en diarree; zie "Babysterfte in India enorm hoog", De Volkskrant, 6 oktober 2009

²⁶ http://www.minbuza.nl/nl/Onderwerpen/Ontwikkelingsbeleid/Landen/Landen_op_alfabet/I/Indonesië

²⁷ De toegang tot schoon drinkwater is bijvoorbeeld vergelijkbaar met landen als Bangladesh en Birma (http://hdrstats.undp.org/en/countries/country_fact_sheets/cty_fs_IDN.html)

²⁸ "In verband met de omstandigheden in het Midden-Oosten – in het bijzonder het Israëliësch-Palestijnse conflict alsmede het conflict met Hezbollah in Libanon – heeft Nederland een zeer restrictief wapenexportbeleid jegens Israël. De Nederlandse regering heeft zorgen omtrent de regionale situatie, interne spanningen en de mensenrechtensituatie, maar erkent tegelijkertijd, conform het VN-Handvest, het Israëliësch recht op zelfverdediging. Er is geen sprake van een wapenembargo op dit land." (Tweede Kamer, vergaderjaar 2007–2008, 22 054, nr. 130, 23 oktober 2007)

²⁹ Zie bijv. Sacha Kester, "Door Verschroeiide Aarde dreigt in Jemen humanitaire crisis", De Volkskrant, 23 september 2009; "Many killed' in Yemen air raid", BBC News website, 17 september 2009; "Civil war fears as Yemen celebrates unity", BBC News website, 21 mei 2009

³⁰ Zie website Buitenlandse Zaken: http://www.minbuza.nl/nl/Onderwerpen/Ontwikkelingsbeleid/Landen/Landen_op_alfabet/J/Jemen

³¹ Zie Amnesty International landenrapport Jordanië (<http://report2009.amnesty.org/en/regions/middle-east-north-africa/jordan>)

³² "109 DAF trucks voor Libanon", Ministerie van Defensie, 3 april 2008

bestemming	bedrag	soort wapens	HDI	Toelichting, toetsing wapenexportcriteria
		'dual-use' radar voor leger		nachtzichtapparatuur 'op proef' naar Libië en gaan (gerepareerde?) militaire helikopterdelen via Italië. Radar wordt verkocht aan krijgsmacht. ³³ Jacht op potentieel lucratieve markt in kielzog Italië, Frankrijk en VK.
Macedonië	1,71	Nachtzichtapparatuur	72	Jarenlange ontwikkelingsrelatie gaat hand in hand met militaire steun, afgelopen vier jaar in totaal 7 miljoen euro, ondanks uiterst fragiele veiligheidssituatie.
Maleisië	3,97	Nachtzichtapparatuur en radardelen	66	Repressief regime; doorvoerhaven voor clandestiene wapendeals. ³⁴
Oekraïne	15,53	Nachtzichtapparatuur	85	Order betaald door Europese Commissie voor grensbewaking. ³⁵ Oekraïense politie en veiligheidsdiensten staan bekend om minachting mensenrechten. ³⁶
Oman	3,50	NH-90 helikopter delen	56	Afgelopen jaren goede wapenklant geworden; 125 miljoen sinds 2006.
Pakistan	4,21	F-16 Mid-Life Update kits; delen voor Zweeds spionagevliegtuig Erieye	141	Op de golven van miljarden wapensteun uit VS levert Nederland een bijdrage aan de modernisering van Pakistaanse gevechtsvliegtuigen en de opbouw van een spionagevloot. Interne en externe veiligheidssituatie is explosief ³⁷ , mede door kernwapenbezit. Sociaal-economische ontwikkeling leidt onder binnenlandse chaos en dominantie krijgsmacht. Export botst met criteria 2, 3, 6 en 8.
Rwanda	0,16	Militaire voertuigen	167	Een van de armste landen, in een regio met ruim vijftien jaar oorlogen. Waarschijnlijk militaire steun in kader van 'Security Sector Reform'.
Saoedi-Arabië	1,92	Simulatie apparatuur; militaire communicatie en helmen	59	Een van 's werelds meest repressieve dictaturen – vrouwenrechten, persvrijheid en vrijheid van vereniging bestaan amper. ³⁸

³³ Zie hoofdstuk Dual-use

³⁴ Zie bijvoorbeeld Justin Blum, "Iran Gains U.S. Military Technology Through Malaysia Middlemen", Bloomberg, 13 september 2009 (<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601080&sid=aK4daf8MD.Bw>)

³⁵ zie vraag 34, Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 22054, nr.146 (12 mei 2009)

³⁶ Zie Amnesty International landenrapport Oekraïne (<http://report2009.amnesty.org/en/regions/europe-central-asia/ukraine>)

³⁷ Zie ondermeer: Jane Parlez, "By Air and Ground, Pakistani Soldiers Penetrate Militant Heartland", New York Times, 19 oktober 2009 en Eric Schmitt, "Pakistan injects precision into air war on Taliban", New York Times, 30 juli 2009

³⁸ Amnesty schrijft in haar jaarboek over de situatie in 2008: "Duizenden mensen zaten nog altijd zonder proces in detentie als terrorismeverdachten en honderden andere personen werden gearresteerd. [...] Mensenrechtenverdedigers en vreedzame regeringscritici werden gedetineerd of zaten nog in de gevangenis, onder meer als gewetensgevangenen. De vrijheid van meningsuiting, van godsdienst, van vereniging en van vergadering lag aan banden. Vrouwen waren nog steeds het slachtoffer van ernstige discriminatie, zowel in de wet als in de praktijk. [...] De doodstraf werd op grote schaal en op willekeurige wijze gebruikt tegen migrantenarbeiders uit ontwikkelingslanden, vrouwen en armen. Ten minste 102 mensen werden geëxecuteerd." (http://www.amnesty.nl/landen_jaarboek/49140)

bestemming	bedrag	soort wapens	HDI	Toelichting, toetsing wapenexportcriteria
				Eerder had Nederlandse regering wél moeite met wapenexport naar dit land. ³⁹
Taiwan	8,66	Onderdelen voor onderzeeboten	n.v.t.	Ondanks embargo topklant op basis van order in jaren '80 – in tien jaar maar liefst 140 miljoen euro duikbootonderdelen.
Thailand	0,67	Radar	87	Afgelopen jaren bijzonder instabiel, met militaire coup en hoogoplopende politieke spanningen daarna. ⁴⁰ Veiligheidstroepen zijn verantwoordelijk voor mensenrechtenschendingen, waaronder marteling. ⁴¹ Dat is geen bezwaar voor wapenorders, afgelopen 3 jaar 13 miljoen euro.
Turkije	20,91	Radar; bepantsering patrouilleschepen; sonar; delen van tanks	79	Regelmatig oploeiende strijd tegen Koerden, ook over de grens in Irak. ⁴² Mensenrechtensituatie blijft problematisch. ⁴³ Desalniettemin belangrijke bestemming: ruim 200 miljoen euro Nederlandse wapens in tien jaar.
VAE	0,28	Communicatiesystemen; nachtzichtapparatuur; F-16 delen	35	Kleine order is opmaat miljoenenorder communicatiesystemen voor tanks, op wapenbeurs IDEX 2009 getekend. ⁴⁴
VS	56,34	Veel onderdelen voor raketten, gevechtsvliegtuigen (JSF, F-16) en -helikopters (Apache)	13	Voor assemblage in VS. Eindbestemming niet gemeld: voor VS krijgsmacht of voor 'derde landen'. Israël, Marokko en Pakistan hadden in 2008 orders lopen voor de F-16. ⁴⁵ Apaches werden gebouwd voor Egypte, Israël, Saoedi-Arabië en Taiwan. ⁴⁶

³⁹ Verslag van een Algemeen Overleg, Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 22054 nr. 66

⁴⁰ Jonathan Head, "No winners in Thailand's crisis", BBC News, 14 april 2009

(<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7998243.stm>)

⁴¹ http://www.amnesty.nl/landen_jaarboek/47957

⁴² "Turkey hits Kurdish bases in Iraq", BBC News, 30 april 2009

(<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8026364.stm>)

⁴³ Zie Amnesty International: http://www.amnesty.nl/landen_dossier/5701#jaarboek

⁴⁴ Luca Bonsignore, "IDEX closes with over \$5 billion in signed contracts", DefPro website, 5 maart 2009 (<http://www.defpro.com/daily/details/257/>); "UAE announces major arms deals at IDEX 2009", Xinhua, 24 februari 2009 (<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90777/90854/6599453.html>)

⁴⁵ zie: <http://www.lockheedmartin.com/products/f16/news.html> en http://en.wikipedia.org/wiki/F-16_Fighting_Falcon_operators

⁴⁶ <http://www.army-technology.com/projects/apache/>

3. Doorvoer

Net als de uitvoer staat ook de doorvoer van wapens via vooral Schiphol en de Rotterdamse haven onder controle van de overheid.⁴⁷ Hoewel die controle de afgelopen tien jaar in een aantal opzichten flink verbeterd is, zijn er ook nog forse hiaten. Het belangrijkste is dat Nederland het ook onder de nieuwe Algemene Douanewet (ADW, van kracht sinds 1 augustus 2008) niet nodig vindt wapenzendingen te controleren afkomstig uit of op weg naar bevriende landen (EU, NAVO, plus Japan, Zwitserland, Australië en Nieuw-Zeeland). Een melding volstaat in die gevallen, ook als die landen een heel ander wapenexportbeleid voeren dan Nederland.

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe bondgenoten wapens leveren, via Nederland, aan oorlogsgebieden en andere twijfelachtige bestemmingen, waarvoor Nederland zelf nooit een exportvergunning zou afgeven. Dit is mogelijk omdat de interpretatie van de EU exportcriteria per land uiteenlopen, en omdat het Amerikaanse wapenexportbeleid erg verschilt van het onze.

De Nederlandse wapendoorvoer 2008 samengevat:

- De doorvoer van wapens via Nederland bedroeg in 2008 **2.248 bij de autoriteiten aangemelde zendingen** (2007: 2.465; 2006: 2.059). Hoeveel wapendoorvoer niet wordt gemeld is overigens de grote vraag.
- Met 1.825 gemelde zendingen verloopt **veruit de meeste wapendoorvoer via Schiphol**, gevolgd door de haven van **Rotterdam** (404). De overige 19 meldingen lopen via ondermeer de Eemshaven, Nieuweschans en Venlo.
- Ongeveer de helft van alle meldingen heeft betrekking op de doorvoer van losse handvuurwapens voor jacht- of schietsportdoeleinden, doorgaans een of twee stuks per melding, met bijbehorende munitie. De meeste van deze meldingen zijn voor vervoer naar Tanzania (485) en Zuid-Afrika (257).
- Tussen de overige ruim duizend doorvoorzendingen zitten **een aantal zeer grote vrachten en een aantal zorgwekkende bestemmingen**.
- 21 maal is een **doorvoervergunning** afgegeven, zoals dat onder de oude regels voor zogenaamde langzame doorvoer van toepassing was en per 1 augustus onder de nieuwe douanewet voor doorvoer afkomstig van en op weg naar 'niet-bondgenoten'. Daarnaast is vier maal (2007 en 2006 elk 6) gebruik gemaakt van de mogelijkheid **ad hoc vergunningplicht** in te stellen (zie tabel 3.1). Dit gebeurt als de autoriteiten niet zeker zijn van de legitimiteit van een zending en deze willen laten toetsen aan de regels. Opvallend is dat tweemaal vergunningplicht is opgelegd voor doorvoer afkomstig uit de VS: voor 707 kg. verf voor Iran, en voor een kleine tienduizend kg. pantservoertuigdelen met bestemming Qatar. In het geval van Iran is de vracht geretourneerd; wat met de zending voor Qatar is gebeurd is niet duidelijk. Een aangemelde vracht uit Bosnië met 850.000 7,62x51mm patronen – gebruikt in scherpshutters- en machinegeweren - voor de Filippijnen werd geannuleerd nadat daarvoor vergunningplicht werd inge-

⁴⁷

Zie:

http://www.ez.nl/Onderwerpen/Internationaal_Ondernemen/Exportcontrole_strategische_goederen/Doorvoer

steld. Onduidelijk is wat er met een vracht granaatwerpers uit Singapore met bestemming Georgië precies is gebeurd. Een melding in Maastricht op 10 januari werd later geannuleerd, maar op 21 januari werd een gelijke vracht op Schiphol gemeld, waarvoor ad hoc vergunningplicht werd opgelegd. Uit de gegevens van Economische Zaken wordt niet duidelijk wat uiteindelijk met de vracht is gebeurd.⁴⁸

Ook opvallend zijn drie grote vrachten munitie vanuit Servië naar Ecuador, die geannuleerd werden, mogelijk nadat de exporteur te horen had gekregen dat onder de nieuwe douanewet een algemene vergunningplicht voor dergelijke doorvoer geldt. Onbekend is wat vervolgens met die wapens is gebeurd. In tegenstelling tot afgewezen vergunningen meldt Den Haag geannuleerde zendingen niet aan EU-lidstaten; het is daarom goed mogelijk dat de zending via een andere EU-lidstaat wél kon doorgaan.

Tabel 3.1: Geannuleerde doorvoer en ad hoc vergunningplicht

Datum aanvraag	Aantal	Goederen omschrijving	land van herkomst	land van bestemming	Ad-hoc J/N	VP/AN	Locatie melding
09-01-2008	5.000	Ontstekers	Singapore	Brazilië		AN	Schiphol
10-01-2008	10	Granaatwerpers	Singapore	Georgië	J		Schiphol
21-01-2008	10	Granaatwerpers	Singapore	Georgië		AN	Maastricht
27-02-2008	13	Helikopterdelen	Rusland	Colombia		AN	Schiphol
13-03-2008	707 kg	Verf	VS	Iran	J	retour	Schiphol
15-05-2008	850.000	Patronen 7,62x51mm	Bosnië-Herz.	Filippijnen	J	AN	Rotterdam
16-06-2008	9.486 kg	Delen pantservoertuigen	VS	Qatar	J		Schiphol
30-12-2008	5.573	Granaten kaliber 40 mm	Servië	Ecuador		AN	Rotterdam
30-12-2008	3.022.222	Patr. kal. 5,56x45 en 9x19	Servië	Ecuador		AN	Rotterdam

(Ad hoc J/N = Ad-hoc vergunningplicht ja of nee; VP= vergunningprocedure; AN = doorvoer geannuleerd)

Schiphol als overslaghaven voor de oorlogen in Afghanistan en Irak

Net als in 2007 valt op dat met name Schiphol draaischijf is bij transporten van en naar de conflicten in Irak en Afghanistan, en daaraan gerelateerde transporten van en naar Qatar. De overgrote meerderheid betreft Amerikaanse wapens en onderdelen daarvan, een kleiner deel heeft Groot-Brittannië of Duitsland als oorsprong of bestemming. De wapens voor Afghanistan kunnen zowel bedoeld zijn voor buitenlandse eenheden of voor het Afghaanse leger.

Tabel 3.2: Aantallen doorvoermeldingen 2008

Van:	Naar:	Afghanistan	Irak	Qatar	VS (+Europa)
Afghanistan		X			96
Irak			X		197
Qatar				X	0
VS (+ Europa)		23	106	55	X

⁴⁸ Bovendien zijn deze gegevens niet in overeenstemming met antwoorden op Kamervragen, waarin de regering ontkent dat in het eerste half jaar ad hoc vergunningsplicht is opgelegd (zie vraag 20 in Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 22054, nr.146 (12 mei 2009)).

Chili

Vanuit Servië gaan via Rotterdam 3 miljoen vuurwapenpatronen kaliber 7,62x51 en 5,56x45 naar Chili.

Colombia

Ondanks de decennia slepende burgeroorlog gaan zonder tussenkomst van de Nederlandse overheid zes wapenzendingen naar Colombia, waaronder twee onbemande vliegtuigen uit Israël en bijna twee miljoen lege patroonhulzen uit Spanje. Onder het nieuwe vergunningstelsel werd op 7 november overigens ook een vergunning verleend voor de doorvoer vanuit Colombia naar Israël van "UAVs en delen daarvoor", mogelijk een retourzending voor reparatie. Ook op 1 augustus is er een melding vanuit Colombia voor een vracht spullen, "retour van Air Show", naar Israël; waarom daarvoor geen vergunning is aangevraagd is onduidelijk – per 1 augustus zou dat onder de ADW hebben gemoeten.

Cuba

Dertig Russische 'Range Finders BD-1 binoculars' vliegen via Schiphol naar Cuba.

El Salvador

Een uit Bulgarije afkomstige vracht van 360.000 patronen van het kaliber 5,56x45mm wordt in Rotterdam naar El Salvador verscheept. Net als in andere Centraal-Amerikaanse staten heeft de aanwezigheid van enorme hoeveelheden vuurwapens, vaak een erfenis uit de burgeroorlogen van de jaren '70 en '80, een destabiliserende invloed op het fragiele wederopbouwproces.⁴⁹

Georgië

Nadat de maanden ervoor de spanning langzaam was opgebouwd, breekt in de nacht van 7 op 8 augustus 2008 een korte maar hevige oorlog uit tussen Rusland en Georgië. De Russische overmacht en het uitblijven van militaire steun uit het Westen betekenen een gevoelige nederlaag voor de Georgische president Saakashvili. Drie grote Amerikaanse munitiezendingen die twee weken voor de oorlog op Schiphol werden aangemeld voor overslag doen echter een ander licht op het uitblijven van die steun schijnen. Op 22 juli wordt de doorvoer van in totaal maar liefst 7,2 miljoen stuks 5,56mm patronen gemeld. Ondanks de oplopende spanning in de regio heeft Nederland het niet nodig gevonden deze monstervracht munitie ook maar een strobreed in de weg te leggen.

Honduras

Op 12 maart wordt de doorvoer van 10.000 "geweren en magazijnen kal. 5.56" afkomstig uit Bulgarije, met bestemming Honduras gemeld, op 1 oktober gevolgd door een melding van 1,13 miljoen Bulgaarse 5.56x45mm patronen. Op 28 juni 2009 plegen militairen een staatsgreep en zetten president Zelaya aan de kant. De coup illustreert de kwetsbaarheid van landen die zich ontworstelen aan een verleden van militaire dictatuur. De toevloed van nog meer wapens komt de stabiliteit zeker niet ten goede.

India

Tussen februari en april 2008 vertrekken via Schiphol 22 Oekraïense zendingen met onderdelen van (gevechts)vliegtuigen naar India, waarvan een onder de vergunningplicht viel. Een uit Polen afkomstige vracht onderdelen van tanks en kanonnen wordt via de Rotterdamse haven verscheept.

⁴⁹ Zie bijvoorbeeld: Cate Buchanan & Joaquín Chávez, *Negotiating Disarmament - Guns and Violence in the El Salvador Peace Negotiations*, Centre for Humanitarian Dialogue, maart 2008

Israël

Waar Nederland zelf nauwelijks of niet directe export naar Israël toestaat, mochten jarenlang op grote schaal (vooral) Amerikaanse wapens via Schiphol naar Israël vervoerd worden. Met de overheveling van de goederentransportactiviteiten van El Al van Schiphol naar Luik in oktober 2008 is daaraan waarschijnlijk vrijwel een einde gekomen.⁵⁰ In de periode daaraan voorafgaand worden nog wel 19 zendingen vanuit de VS via Schiphol naar Israël gevlogen. Daarbij zitten 22 miljoen (!) slaghoedjes voor munitiepatronen, bijna 11 duizend rook- en traangasgranaten en 24 “raketmotoren (UN 0186) en toebehoren F-16”.

Koeweit

Naar Koeweit gaan via Schiphol drie vrachten met onderdelen van pantservoertuigen uit de VS; daarnaast gaat er per schip vanuit Rotterdam een omvangrijke hoeveelheid Belgische munitie: 1,7 miljoen patronen voor diverse typen vuurwapens.

Maleisië

Onder de elf naar Maleisië doorgevoerde wapenleveranties zitten drie partijen met in totaal ruim 6 miljoen patronen voor diverse typen vuurwapens, afkomstig uit Spanje, Duitsland en Tsjechië.

Nigeria

Naar het door intern geweld geplaagde Nigeria gaan drie relatief kleine zendingen uit China (helmen), India (kogelwerende vesten) en de VS (veldcommunicatieapparatuur).

Paraguay

Spanje verkoopt Paraguay 225 duizend patronen kaliber .32/.36, die via Rotterdam verscheept worden.

Peru

Peru koopt in Tsjechië 1,4 miljoen klein kaliber patronen; vanuit Rusland komen delen van Antonov vrachtvliegtuigen en militaire Mi-8 en Mi-17 helikopters.

Rwanda

Israël verkoopt Rwanda militair geclassificeerde lithium batterijen ter waarde van 130 duizend euro. Onduidelijk is waar deze voor gebruikt zullen worden.

Sri Lanka

Tot de meest stuitende wapenvrachten die Nederland zonder enige tussenkomst via zijn grenzen laat passeren behoren twee zendingen voor het al decennia door burgeroorlog geteisterde Sri Lanka. Enkele maanden voor het leger haar beslissende offensief tegen de Tamils start, komen vanuit Tsjechië een militaire Mi-24 helikopter (melding 11 maart) en 20 duizend 7,62mm kogelgeweren (melding 4 november). Volgens de VN zou het dodental als gevolg van de aanvallen in de lente van 2009 minimaal zeventuizend bedragen.⁵¹ Een kwart miljoen Tamils zit sindsdien vast in kampen. De regering in Colombo wordt ervan beschuldigd oorlogsmisdaden te hebben gepleegd tegen ongewapende burgers.

Suriname

België verkoopt Suriname 200 bij FN Herstal gemaakte 5,7mm pistolen en 75.000 patronen.

---

⁵⁰ “El Al bevestigt komst naar Luik”, 11 augustus 2008 op <http://www.express.be/sectors/nl/logistics/el-al-bevestigt-komst-naar-luik/96206.htm>

⁵¹ AFP, “Sri Lanka general avoids US questioning: ministry”, 4 november 2009; ANP, “Regering Sri Lanka laat duizenden Tamils vrij”, 22 oktober 2009

Thailand

Thailand ontvangt per schip uit Rotterdam ruim een miljoen patronen van diverse kalibers, afkomstig uit Roemenië en Tsjechië.

Turkije

De VS leveren Turkije niet minder dan 40 miljoen slaghoedjes voor munitiepatronen.

Verenigde Staten

Jaar na jaar worden grote hoeveelheden vuurwapens en bijbehorende munitie naar de VS verscheept⁵². De precieze bestemming ervan is onduidelijk, de massaliteit is alarmerend.

Een kleine selectie uit de vele tientallen van dergelijke zendingen:

- uit Bulgarije: 5 miljoen 7,62mm patronen en 38.500 (machine)geweren, pistolen en magazijnen en bajonetten;
- uit Montenegro: 5,6 miljoen patronen kal. 7,62x39;
- uit Noorwegen: ondermeer 1,1 miljoen patronen kal .50;
- uit Polen: 7.200 machinegeweren en pistolen plus 1,9 miljoen patronen;
- uit Portugal: rond de 10.000 kogelgeweren;
- uit Roemenië: 7,7 miljoen patronen en 22.000 pistoolmitrailleurs en kogelgeweren;
- uit Servië: 9,5 miljoen patronen voor vuurwapens;

---

⁵²

Zie bijvoorbeeld onze analyses van 2007 en 2006.

4. Internationale materieelprojecten

Een belangrijk deel van de Nederlandse wapenexport bestaat uit onderdelen die geleverd worden voor internationale wapenprojecten, waarbij assemblage vooral plaats vindt in de VS en Duitsland. Al jaren zijn Nederlandse bedrijven als onderaannemer betrokken bij het F-16 gevechtsvliegtuig van Lockheed Martin en de Apache gevechtshelikopter van Boeing, die beide in de VS worden gebouwd; ook wordt geleverd voor Patriot raketten, C-17 transportvliegtuigen en de Joint Strike Fighter. In het geval van Duitsland gaat het vooral om samenwerking bij de productie van landmachtmaterieel, zoals Boxer en Fennek pantservoertuigen.

Tabel 4.1: Belangrijkste vergunningen voor internationale materieelprojecten
(vanaf 1 miljoen euro)

datum afgifte	goederen omschrijving	bestemming	eindbestemming	herkomst	waarde (€)
03-12-2008	Programmatuur, technologie tbv pantservoertuigen	Duitsland		Nederland	100.000.000
09-09-2008	Delen van pantservoertuigen	DK+SE		Onbekend	26.400.000
01-10-2008	Delen van luchtdoelraketten	Duitsland	NAVO	Onbekend	21.028.233
07-05-2008	Motordelen voor militaire vliegtuigen, helikopters	VS		Nederland	20.000.000
23-05-2008	Patriot Transmitters	Duitsland		Nederland	17.872.237
16-09-2008	Delen voor NH-90 helikopters	EU-landen		Nederland	15.000.000
25-02-2008	Delen voor F-16 gevechtsvliegtuigen	VS		Nederland	10.628.437
16-09-2008	Delen voor F-16 en AH-64 Apache	NAVO+		Nederland	10.065.150
24-11-2008	Delen van C-17 vliegtuigen	VS		Nederland	7.911.349
01-10-2008	Pantservoertuigen	Duitsland		Nederland	5.797.742
02-04-2008	Delen van pantservoertuigen, type Fennek	Duitsland		Nederland	5.000.000
07-05-2008	Delen voor militaire vliegtuigen en helikopters	Diverse landen		Nederland	5.000.000
31-01-2008	Delen van anti-tank raketten	Israël	EU-landen	Nederland	4.932.890
08-09-2008	Delen voor landingsgestellen AH-64 Apache	NAVO+		Nederland	4.361.565
01-10-2008	Delen van luchtdoelraketten	VS	NAVO	Onbekend	4.062.466
21-07-2008	Delen van militaire bruggenlegvoertuigen	Duitsland		Nederland	3.800.000
01-08-2008	Delen van NH-90 helikopters	Oman		Nederland	3.468.000
05-12-2008	Delen van pantservoertuigen	Duitsland		Diverse landen	3.366.000
16-12-2008	Delen van infanterievoertuigen	Zweden	Nederland	Nederland	2.780.928
23-05-2008	Delen van helikopters	Diverse landen		Nederland	2.700.000
21-11-2008	Delen van JSF gevechtsvliegtuigen	VS		Nederland	2.109.120
31-01-2008	Delen van anti-tank raketten	Israël	EU-landen	Nederland	2.104.675
15-01-2008	Delen JSF gevechtsvliegtuigen	VS		Nederland	2.025.120
15-01-2008	Delen van JSF gevechtsvliegtuigen	VS		Nederland	2.025.120
19-11-2008	Delen van JSF gevechtsvliegtuigen	VS		Nederland	2.021.792
16-09-2008	Delen voor F-16 en AH-64 Apache	EU-landen		Nederland	2.013.030
24-11-2008	Delen van C-17 vliegtuigen	VS		Nederland	1.041.888

Daarnaast speelt het Nederlandse bedrijfsleven een belangrijke rol bij de productie van de Europese NH-90 helikopter, de in Israël gebouwde Gill antitankraket en het CV-90 pantserrupsvoertuig van de Zweedse firma Hägglunds. Zoals uit de tabel blijkt is de Nederlandse participatie in dergelijke internationale programma's goed voor vele honderden miljoenen euro's aan orders.

Onzichtbare eindbestemming bij Amerikaanse samenwerking

Terwijl bij leveranties van complete wapensystemen de relatie tussen leverancier en ontvanger meestal duidelijk is, geldt dat niet voor de export van wapenonderdelen. Vooral bij zendingen naar de VS is het eerder uitzondering dan regel dat de uiteindelijke bestemming in de uitvoervergunning wordt gemeld. Daarmee ontstaat een zwaar vertekend beeld van de Nederlandse wapenexport. De VS lijkt een van de grootste bestemmingen te zijn, terwijl in werkelijkheid een aanzienlijk, maar onbekend deel van de Nederlandse militaire productie voor niet-Amerikaanse orders bestemd is.

Hoewel de exporteur verplicht is de uiteindelijke bestemming op te geven bij een vergunningsaanvraag, maakt Den Haag amper of geen werk van de naleving daarvan. Als een exporteur meldt dat de eindbestemming onbekend is, is dat doorgaans geen probleem. Dat het niet vermelden van eindbestemmingen stilzwijgend wordt toegestaan heeft veel te maken met het feit dat Nederland dan ook vergunningsaanvragen op de uiteindelijke bestemming zou moeten beoordelen, waarmee waarschijnlijk een deel van de vergunningen op basis van de exportcriteria niet zou mogen worden toegekend. En dat zou natuurlijk veel gedoe opleveren met de Amerikaanse overheid en fabrikanten.

Want uiteindelijk valt natuurlijk eenvoudig te bepalen waar de in Nederland gebouwde vliegtuigrompen, landingsgestellen, etc. terechtkomen. Aangezien van dergelijke grote wapensystemen doorgaans hooguit enkele tientallen per jaar worden geproduceerd kan het geen enkel probleem zijn de eindbestemmingen van onderdelen voor F-16, Apache of andere wapensystemen te achterhalen.

Op basis van bovenstaande tabel moet worden vastgesteld dat grotere vergunningen voor onderdelen ten behoeve van **F-16** gevechtsvliegtuigen en **Apache** gevechtshelikopters samen goed zijn voor een exportwaarde van minimaal 27 miljoen euro. Dat bedrag kan nog veel hoger zijn, maar een aantal grote vergunningen specificceert niet het type luchtvoertuig waarvoor het geldt. Kleinere vergunningen zijn er ook voor brandstofmeters voor de F-16 en CCD camera's voor de Apache.

Hoewel al die vergunningen als bestemming de VS, NAVO+ en EU-landen melden, liepen in 2008 verschillende orders voor Apaches en F-16s afkomstig uit niet-NAVO/EU-landen. Zo hadden **Israël, Marokko en Pakistan** F-16 bestellingen lopen.⁵³ Apaches werden gedurende 2008 gebouwd voor **Israël, Saoedi-Arabië en Taiwan**.⁵⁴ Die nieuwbouw orders zijn nergens terug te vinden in de Nederlandse uitvoergegevens, terwijl bekend is dat aan dergelijke orders ook door Nederlandse bedrijven wordt meegebouwd. Zo bouwt Stork voor alle nieuwbouw Apaches het landingsgestel.⁵⁵ In het geval van de F-16 zijn

⁵³ zie: <http://www.lockheedmartin.com/products/fl16/news.html> en http://en.wikipedia.org/wiki/F-16_Fighting_Falcon_operators

⁵⁴ <http://www.army-technology.com/projects/apache/>

⁵⁵ Martin Bobeldijk, "We danken onze wereldwijde positie aan defensieopdrachten", NIDV magazine nr. 4, decem-

vergunningen altijd voor derde landen, aangezien noch de VS noch Nederland ze in bestelling heeft.

Europese samenwerking

Hoewel, in tegenstelling tot exporten van onderdelen naar de VS, redelijk veel van dergelijke leveranties binnen Europa wèl een eindbestemming melden, bestaat de vrees dat daar binnenkort verandering in komt, nu vanuit Brussel groen licht is gegeven voor een vereenvoudiging van exportregels wapenhandel binnen de grenzen van de EU.⁵⁶ Het nieuwe stelsel is opgezet om fabrikanten makkelijker onder zogenaamde globale vergunningen te laten exporteren naar Europese productiepartners, in plaats van individuele vergunningen – met een bekende eindbestemming - voor afzonderlijke exporten. Het zicht op de uiteindelijke bestemming dreigt daardoor sterk te vertroebelen.⁵⁷

Samenwerking met Duitse bedrijven op het gebied van pantservoertuigen is vooralsnog louter voor de Nederlandse en Duitse krijgsmacht; over de uiteindelijke bestemming bestaat wat dat betreft ook weinig onduidelijkheid. In het geval de NH-90 gevechtshelikopter lopen er wel orders van landen buiten het Duits-Frans-Italiaans-Nederlands-Portugese consortium, maar tot nog toe lijken vergunningen, zoals die voor de order uit Oman, ook als zodanig gerapporteerd te worden aan Den Haag – zoals dat hoort. Het Nederlandse Stork is partner in het NH-90 project.

---

ber 2008

⁵⁶ Zie “European Parliament legislative resolution of 16 December 2008 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community” (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0603+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>)

⁵⁷ Zie ook: Frank Slijper, Policy briefing met betrekking tot de “Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Simplifying Terms and Conditions of Transfers of Defence-related Products within the Community”, Campagne tegen Wapenhandel, 10 februari 2008

5. Dual-use

Behalve militaire goederen valt ook de uitvoer van zogenaamde dual-use goederen - met zowel civiele als militaire toepassingen - onder de vergunningplicht.⁵⁸ In 2008 werden 534 (2007: 408) vergunningen in dat kader verstrekt, waarvan 75 (2007: 67) 'tijdelijke' (bijv. voor reparaties of demonstratiedoeleinden). Bij exporten van dual-use goederen is in de Nederlandse context vooral de uitvoer van nachtzichtapparatuur relevant. Hoewel steeds meer op de civiele markt verkrijgbaar, neemt militair gebruik ook nog steeds toe.

Daarnaast is juist vanwege het proliferatiegevaar ook strenge controle op de uitvoer van nucleaire en chemische stoffen (bruikbaar voor de productie van massavernietigingswapens) van groot belang.

Hier komen vooral exportvergunningen voor optische apparatuur en chemische dual-use goederen aan bod. Toch mag de rol van Nederland als grote exporteur van allerlei aan **uraniumverrijking** gerelateerde spullen niet onvermeld blijven. Acht van de twintig omvangrijkste dual-use vergunningen zijn voor uraniumhexafluoride (Zuid-Korea, voor 339 miljoen euro; Brazilië voor 92 miljoen) en delen van ultracentrifuges (VS 122 + 11 miljoen; Duitsland 88 miljoen; VK 85 miljoen; Frankrijk 31 + 14 miljoen). Ze vertegenwoordigen een gezamenlijke waarde van liefst 700 miljoen euro.

Misschien meest in het oog springend is de eerste militaire order uit **Libië** in decennia: een draagbare rondzoekradar ter waarde van ruim een miljoen euro. Uitzonderlijk is dat de radar als dual-use goed geclassificeerd wordt; dergelijke vergunningen kwamen zover ons bekend de afgelopen twintig jaar niet eerder voor. De order lijkt een eerste opstap naar meer militaire handel; met het opheffen van het EU wapenembargo een paar jaar geleden verdringt de industrie zich om aan de Libische inhaalslag mee te kunnen doen. Ook is het land ook nauw betrokken bij EU-programma's om migratiestromen te beperken en worden mede in dat kader de nodige wapendeals gesloten.⁵⁹ De mensenrechtensituatie in Libië, waaronder die van migranten, blijft ondertussen bedroevend; elke vorm van politieke oppositie is onmogelijk.

Tabel 5.1: **Exportvergunningen voor optische apparatuur en radar**

(vergunningen vanaf 1.000.000 euro)

Datum	Omschrijving goederen plus opgegeven gebruik	Eindbestemming	Waarde (€)
25-04-2008	Beeldversterkerbuizen voor nachtzichtsystemen tbv de kustwacht	Zuid-Korea	11.927.500
30-06-2008	Beeldversterkerbuizen tbv militair gebruik	India via Frankrijk	3.727.200
18-11-2008	Camera's voor surveillance en beveiligingsdoeleinden (landsgrenzen)	Marokko	3.100.020
30-09-2008	Beeldversterkerbuizen tbv militair gebruik	Thailand	1.907.600
15-12-2008	Camera's voor surveillance en beveiligingsdoeleinden (landsgrenzen)	China	1.374.282
15-04-2008	Draagbare rondzoekradar voor surveillance en beveiligingsdoeleinden (militair)	Libië via Duitsland	1.073.675

⁵⁸ Opvallend genoeg vallen ze buiten de regelingen ten aanzien van doorvoer.

⁵⁹ Zie bijvoorbeeld: "Gaddafi visit to Italy amid protest against countries' 'illegal migration' agreement", Amnesty persbericht, 12 juni 2009; en "Amnesty International report 2009 – the state of the world's human rights"

De grootste afzonderlijke vergunning voor dual-use materiaal met een duidelijk militaire bestemming is een ter waarde van 12 miljoen euro voor onderdelen voor nachtzichtapparatuur (zogenoemde beeldversterkerbuizen) voor de kustwacht van **Zuid-Korea**.

Naar de **Indiase** krijgsmacht gaat een partij met een waarde van 3,7 miljoen euro; **Thailand** bestelde voor bijna 2 miljoen euro dergelijke apparatuur.

Ook vallen orders uit **China** (1,4 miljoen euro, ondanks een EU-wapenembargo) en **Marokko** (3,1 miljoen) op, voor speciale camera's voor de grensbewaking.

De vergunningen voor al deze vijf landen mogen omstreden genoemd worden, gegeven de interne c.q. grensconflicten waarmee ze allemaal te maken hebben.

Ondanks de relatief grote vergunningswaarden vallen vanwege het dual-use label al deze verkopen buiten de cijfers van de Nederlandse wapenexport.

Daarnaast vallen een serie Russische orders op, die opgeteld uitkomen op zo'n 4 miljoen euro, voor een belangrijk deel voor jachtgebruik. Er moet in **Rusland** een immense groep professionele jagers actief zijn, gezien de al enkele jaren durende stroom nachtzichtorders voor die doelgroep. De regering zegt beducht te zijn voor het risico van (para)militair gebruik, maar ziet daarvoor vooralsnog geen aanleiding. Nieuwe trend is dat Rusland's misdaadbestrijders de Nederlandse nachtzichttechnologie zijn gaan gebruiken, dit jaar voor in totaal 900.000 euro aan uitvoervergunningen. De verkopen zijn mogelijk een gevolg van de jaarlijkse aanwezigheid van het Nederlandse bedrijf Photonis op de contra-terreurbours Interpolitex in Moskou.⁶⁰

Tenslotte levert Nederland voor dik 1,5 miljoen euro nog een vracht beeldversterkerbuizen en camera's aan **China** (ter beveiliging van scheepswerven, luchthavens en de Driekloevendam, en voor de boswachterij), alsook speciale beveiligingscamera's voor de bewaking van het koninklijk paleis in **Koeweit** (639.000 euro).

Chemicaliën

Nederland is een belangrijke exporteur van chemicaliën. Voor een deel daarvan geldt een vergunningplicht, vanwege het mogelijke gebruik in de productie van chemische strijdgassen. Hoewel deze stoffen ook totaal legitieme civiele toepassingen hebben, vindt de Campagne tegen Wapenhandel dat Nederland als gastland van de verdragsorganisatie OPCW de export van dergelijke stoffen zou moeten weigeren naar staten die het chemische wapenverdrag CWC niet hebben geratificeerd⁶¹.

In 2008 verleende Nederland nog dergelijke vergunningen voor Egypte, Israël, Syrië en Taiwan, die geen van allen verdragsstaat zijn, hoewel het in de gevallen van Israël en Syrië dit jaar om beperkte hoeveelheden gaat. Vooral triethanolamine, fosforpentachloride, fosforoxychloride en fosfortrichloride gelden als proliferatiegevoelig. Gezien zowel

---

⁶⁰ http://www.photonis.com/nightvision/past_events/interpolitex

⁶¹ <http://www.opcw.org/about-opcw/non-member-states/>

vermoedens dat betreffende landen een chemisch wapenprogramma hebben, en ook het ontbreken van afdoende controlemogelijkheden ter plekke, blijven wij het onbegrijpelijk vinden dat Nederland voor die landen toch vergunningen blijft toekennen.

Tabel 5.2: Exportvergunningen voor chemische dual-use stoffen aan niet-verdragsstaten CWC

Datum	Omschrijving goederen	Opgegeven gebruik	Eindbestemming	Waarde (€)
30-06-2008	Fosfortrichloride	Vervaardiging van brandvertragers	Taiwan	3.973.940
01-02-2008	Fosfortrichloride	Vervaardiging anti-oxidanten en thermische stabilisatoren	Taiwan	1.458.086
27-11-2008	Fosfortrichloride	Tbv de kunststofindustrie	Taiwan	1.251.983
14-05-2008	Fosfortrichloride	Vervaardiging van fosfiet anti-oxidanten	Taiwan	836.570
29-08-2008	Fosforoxychloride	Vervaardiging van brandvertragers	Taiwan	686.320
14-05-2008	Fosfortrichloride	Vervaardiging van fosfiet anti-oxidanten	Taiwan	674.005
28-07-2008	Fosforpentachloride	Vervaardiging van geneesmiddelen	Egypte	509.250
28-08-2008	Fosforpentachloride	Vervaardiging van lithiumhexafluorofosfaat	Taiwan	401.067
09-01-2008	Fosfortrichloride	Vervaardiging anti-oxidanten en thermische stabilisatoren	Taiwan	338.857
15-01-2008	Triethanolamine	Tbv veterinair gebruik	Syrië	12.769
15-09-2008	Ammoniumbifluoride	Etsen en activeren van metalen	Israël	3.140
10-09-2008	Fosforoxychloride	Onderzoek	Israël	2.200

6. Overig

Afgewezen vergunningaanvragen

In 2008 werden slechts elf vergunningsaanvragen afgewezen (2006 en 2007: elk 20 maal).⁶² Tot de afgewezen bestemmingen behoren min of meer *usual suspects* als Iran en Zimbabwe (in beide gevallen hield een wapenembargo vuurwapens voor een particulier tegen), maar meer nog landen die ieder jaar in het lijstje terugkeren: India, Israël en Pakistan.

In het geval van Israël wordt vooral een stokje gestoken voor de directe export van land- en luchtmacht goederen. De vier afwijzingen betreffen camouflageverf, nachtzichtapparatuur en delen van tanks en pantservoertuigen.

Neemt niet weg dat het tamelijk onduidelijk is waarom de export van nachtzichtapparatuur naar India en Pakistan soms wel en soms niet wordt toegestaan. Zo zagen we in het hoofdstuk Dual-use dat een grote vergunning voor nachtzichtapparatuur voor India in 2008 wel werd toegekend, terwijl een losse nachtkijker voor het Indiase leger wordt geweigerd op grond van de mensenrechtensituatie en de interne situatie in India.

In 2007 mocht nog een vracht nachtzichtapparatuur van ruim 20 miljoen euro naar Pakistan, dit jaar kunnen de Pakistan Rangers fluiten naar een partij beeldversterkerbuizen.

Evenzo valt wat moeilijk in te zien waarom in 2008 nachtzichtvizieren wel aan Saoedi-Arabië verkocht mochten worden en niet aan Algerije; aan de kwaliteit van de mensenrechtensituatie kan het onmogelijk hebben gelegen.

Tenslotte ook niet geheel duidelijk is het waarom van een geweigerde vergunning voor een nachtkijker voor het Servische leger.

Vergunningvrije export met militaire bestemming

Geheel buiten de overzichten van vergunningen blijven exporten die weliswaar een militaire bestemming hebben, maar die niet voorkomen op de lijst Strategische Goederen,⁶³ waarin wordt bepaald welke goederen vergunningplichtig zijn.

Een zo'n categorie is die van de legervoertuigen. Voertuigen met militaire kenmerken (b.v. bewapening, bepantsering) vallen onder de vergunningplicht, zoals leveranties in 2008 aan Jemen, Libanon, Rwanda en Uruguay, die deels in hoofdstuk 2 zijn genoemd. Voor voertuigen die ontdaan zijn van militaire kenmerken is de verkoop min of meer vrijgegeven. Om de verkoop van zo'n 2.500 overtollige vrachtwagens en andere voertuigen te bespoedigen heeft Den Haag in 2008 de controle-eisen versoepeld. Alleen wanneer meer dan twintig voertuigen gelijk worden doorverkocht is toestemming van de Staat vereist.⁶⁴ In 1998 was dergelijke verkoop aan banden gelegd vanwege (ondermeer)

⁶² Zie Bijlage 4 in "Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2008", Ministeries van Economische Zaken en Buitenlandse Zaken, september 2008

⁶³ Zie:

http://www.ez.nl/Onderwerpen/Internationaal_Ondernemen/Exportcontrole_strategische_goederen/Handboek_strategische_goederen

⁶⁴ "Kamerbrief inzake verruiming verkoop van overtollige Defensievoertuigen", Ministerie van Buitenlandse Zaken, 29 september 2008 (http://www.minbuza.nl/nl/Actueel/Kamerstukken/2008/09/Kamerbrief_inzake_verruiming_verkoop_van_overtollige_Defensievoertuigen)

een geval waarbij een Nederlandse handelaar legertrucks aan dictator Mobutu van het toenmalige Zaïre wilde leveren. Met de nieuwe doorverkoopclausule meent Buitenlandse Zaken de risico's voldoende te hebben afgedekt.

Dat ongewenste doorverkoop niettemin plaatsvindt bewijst het geval van de Britse firma Jackson & Co, aan wie Defensie in het verleden zelf ook de nodige voertuigen heeft verkocht.⁶⁵ Eigenaar Jackson werd begin november tot een gevangenisstraf van tweeënehalf jaar veroordeeld vanwege een poging legervoertuigen via een omweg te verkopen aan Soedan.⁶⁶ De firma was aangeklaagd omdat London ook handel in niet-strategische goederen met Soedan verbiedt.⁶⁷ Tegen Soedan is een EU wapenembargo van kracht. De Nederlandse regering heeft toegezegd dat de uitslag van de rechtszaak meespeelt bij eventuele nieuwe contacten met het bedrijf.

De Nederlandse regering vindt een exportvergunning ook overbodig voor veel semi-militaire schepen, zolang er maar geen duidelijk militair kenmerk op zit. Zo kon Damen Shipyards de afgelopen jaren patrouille- en transportschepen verkopen aan leger en politie in Jamaica, Soedan, Thailand en Zuid-Afrika, zonder dat er een vergunning aan te pas kwam.

Maar soms is een vergunning weer wel nodig voor op het oog vergelijkbare schepen. In de pers verscheen recent het bericht dat twintig catamarans voor troepentransport door de Nederlandse werf TP Marine in IJmuiden aan Nigeria zouden zijn geleverd. Het artikel koppelde de schepen aan een op handen zijnde confrontatie tussen het Nigeriaanse krijgsmacht en MEND-rebellen in de olierijke Niger-delta.⁶⁸ Hoewel geen details verder bekend zijn, toont de website van TP Marine een catamaran met bewapening aan boord; meer in het algemeen laat de website weinig aan de (militaire) verbeelding over.

Het lijkt er op dat voor deze order een vergunning is afgegeven. Begin november 2009 werd op de website van Economische Zaken melding gemaakt van een vergunning ter waarde van 4,8 miljoen euro voor "patrouilleschepen, voorzien van bepantsering". Het is uiteraard de grote vraag hoe de regering de te verwachten inzet van deze schepen tegen rebellen heeft afgewogen in haar positieve uitvoerbesluit.

In plaats van alleen te kijken naar militaire kenmerken zou de overheid ook moeten kijken naar de afnemer van de goederen, en op grond daarvan bepalen of de aanvraag van een exportvergunning wenselijk is.

---

⁶⁵ Zie beantwoording Kamervragen Van Velzen (SP), Ministerie van Defensie, 5 november 2009

⁶⁶ "British Arms Trader Jailed For Breaching Sudan Embargo", RTT News, 5 november 2009

⁶⁷ "Businessman pleads guilty to sale of ex-military vehicles to Sudan", Revenue and Customs Prosecutions Office, 21 augustus 2009

⁶⁸ Adeola Yusuf and Harris-Okon Emmanuel, "Mend - FG Deploys Israeli War Planes, Ships", Daily Independent (Lagos), 15 September 2009 (overgenomen in AllAfrica.com - <http://allafrica.com/stories/200909150580.html>); Daniel Volman, "Nigeria: Gov't readies major offensive against Niger rebels", Globalinfo.org, 13 september 2009

7. Concluderend

Op papier lijkt het Nederlandse wapenexportbeleid vanuit ethisch oogpunt gezien goed onderbouwd. Het houdt rekening met regionale en binnenlandse conflicten, mensenrechtenschendingen en de draagkracht van het ontvangende land. Toch blijkt in de praktijk de interpretatie van de exportcriteria rekbaar als elastiek. Want hoe kan anders verklaard worden dat ondanks een binnenlandse oorlog apparatuur voor spionage- en gevechtsvliegtuigen naar Pakistan mag gaan? Hoe kunnen speciale camera's aan de Chinese krijgsmacht verkocht worden, ondanks onderdrukking van Oeigoeren en Tibetanen? Waarom mag het repressieve Saoedi-Arabië allerlei militair materiaal hier kopen? Hoe kan het dat Indonesië ondanks massale armoedeproblemen voor honderden miljoenen euro's peperdure oorlogsschepen krijgt geleverd?

Het antwoord op al die vragen valt te vatten in een paar steekwoorden: geld, werkgelegenheid en behoud van de Nederlandse wapenindustrie, maar even vaak ook: politieke steun aan Westers gezinde regeringen en volgzzaamheid ten aanzien van Washington's buitenlandse politiek en wapenexportbeleid.

Die pragmatische maar weinig ethische politiek zorgt er mede voor dat Nederland al jaren in de top van de internationale wapenhandel verkeert. Weliswaar op gepast afstand van grootmachten als de VS en Rusland, maar bovenaan in de subtop.

Dat is bepaald niet iets om trots op te zijn, zeker niet voor een land dat zichzelf graag op de borst klopt als voorvechter op het gebied van vrede en veiligheid.

Recente publicaties Campagne tegen Wapenhandel

- **Potentially powerful - The European Defence Agency at five years**, Mei 2009
- **Tussenhandelaren en wapenmakelaars**, Mei 2009
- **Licentieproductie van wapens – gebrekkige controle**, Maart 2009
- **Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2007**, December 2008
- **Wapenexport en duurzame ontwikkeling**, November 2008 ism Evert Vermeer Stichting
- **From Venus to Mars: the European Union's steps towards the militarisation of space**, November 2008, uitgave i.s.m TNI
- **Wapenexport en duurzame ontwikkeling**, Oktober 2008
- **Fregatten voor Marokko**, Juli 2008
- **Good Conduct? Ten Years of the EU Code of Conduct on Arms Exports**, Juni 2008, ism diverse Europese NGO's
- **Joint Strike Fighter, de race is nog niet gelopen**, Juni 2008, onderzoeksdossier ism Vredesmagazine
- **Pensioenfondsen in de Wapenindustrie - een tussenstand**, Mei 2008
- **Tien keer nee tegen de JSF**, Mei 2008
- **Europese interne markt voor militaire goederen**, Februari 2008
- **The devil is in the detail; Cluster ammunition**, Februari 2008, in opdracht van IKV/PaxChristi

Zonder donateurs geen Campagne tegen Wapenhandel

**Steun ons met een gift op rekening 39 04 07 380
t.n.v. Campagne tegen Wapenhandel, Amsterdam**